

PATRISTICA

PATRISTICS

Un anticolivar filoromân din a doua generație – Teodorit din Ioannina

Ioan I. Ică jr¹

Abstract: This study is in its first part a historical analysis of the important, but less known figure of Greek Orthodox monasticism, Theodoritos of Ioannina (1740-1824). Very learned Athonite Lavriot monk and, later, abbot of the Great Lavra and Esphigmenou. Theodoritos authored the first lost History of Athos and a huge and controversial Commentary on Apocalypse published in 1800 at Leipzig together with a controversial edition of the famous canonical encyclopedia "Pedalion" written by Nicodemus Hagiorites. His definitive retirement in Mount Athos was preceded by long journeys that took Theodorit not only in Germany, but mostly to the principality of Moldova governed by Phanariote rulers and her Metropolitan Veniamin. From his position as abbot proposed the granting of the Athonite monastery of Esphigmenou to the Romanian monks living in Athos. All that was achieved however was the recognition of Prodromou kellion as a skete subordinated to the monastery of the Great Lavra. Theodoritos was known for his opposition to the "kollyvades" Fathers, the great protagonists of the Neo-hesychast and philocalic spiritual revival in the Greek area. The life of Theodoritos, written by his nephew, Iakovos Neaskitiotes, the last great Athonite copyst, historian of Athos and prolific author, offered in translation in the second part of this study, outlines the personality of the monk and abbot Theodoritos as a conservative "anti-kollyvade" and a true "defender" of Orthodoxy betrayed by the innovators "kollyvades" fathers.

¹ Archdeacon. Dr. Ioan I. Ică jr is a professor at the Faculty of Theology „Andrei Șaguna” at the University „Lucian Blaga” of Sibiu. Email: ioan.ica@ulbsibiu.ro.

Keywords: *Theodoritos of Ioannina, kollyvades Fathers, Nicodemus the Hagiorites, Esphigmenou Monastery, Mount Athos, Athonite monasticism, Moldavian principality.*

I

Dezbateri cruciale despre Tradiția ortodoxă și sensurile (litera și spiritul ei)², îndelungata controversă (1755–1819) dintre monahii athoniți și, mai apoi, dintre o parte a acestora și sinodul Patriarhiei Ecumenice din Fanar, despre ziua potrivită a „pomenirii” morților cu „colive” (sâmbătă sau/și duminică) și despre frecvența Împărtășirii euharistice (ocazională sau continuă) a avut două faze: una culminând în anii 1769–1776, cu o prelungire în 1783–1789, și alta în anii 1800–1819, cu două momente de criză în anii 1800–1802 și 1807. Persecuțați și condamnați sinodal ca „răzvrățiți” în 1776 (dar reabilitați în 1781), calomniați și alungați din Athos — ca după un secol și jumătate să fie canonizați și trecuți în rândul sfinților (1955, 1995) —, părinții „colivari” Macarie al Corintului (1731–1806), Nicodim Aghioritul (1749–1809) și Atanasie din Paros (1721–1813) au devenit protagoniștii unei fascinante mișcări de renaștere spirituală a poporului grec aservit.

O regenerare duhovnicească în litera și spiritul Tradiției ortodoxe autentice ascetico-mistice, liturgico-immografice, patristice și biblice, dar și canonice recuperate prin publicarea în ton cu spiritul general al epocii — epoca „enciclopediilor” iluminismului european — în impozantele tomuri ale unei veritabile „enciclopedii a Ortodoxiei”. Începutul l-au făcut sfinții Macarie și Nicodim cu cele două masive antologii ale misticii isihaste și ascetismului monahal bizantin cuprinse în faimoasele antologii „Filocalia” și „Evergetinos”, tipărite la Veneția în 1782 și 1783, între care au editat și provocatoarea apologie despre „Împărtășirea continuă” din „cärticica folositoare de suflet” cu acest titlu scrisă în comun (denunțată și condamnată inițial sinodal în 1785, binecuvântată tot sinodal în 1790). În același timp, sfântul Atanasie din Paros și-a început și el activitatea publicistică tipărind la Viena „viețile” sfântului Grigorie Palama (1784) și Marcu al Efesului (1785) și îndemnându-l pe sfântul Nicodim să realizeze o ediție a operelor complete ale sfântului Grigorie Palama (a cărei tipărire în 1798 la Viena a fost din nefericire zădărnicită prin închiderea și confiscarea tipografiei grecești, care tipărise clandestin manifestele revoluționare antiotomane ale patriotului grec bonapartist

² Pentru detalii și bibliografie, cf. studiul meu „O dezbateri cruciale despre Tradiția ortodoxă în Imperiul Otoman (1750–1821), în istorie și actualitate”, în: Sfinții Atanasie din Paros și Nicodim Aghioritul, *Apologii și Mărturisiri de credință. Tradiția ortodoxă și sensurile ei în controversa „colivelor”*, Deisis, 2021, pp. 7–137. Aici, în traducere și textul scrisorilor și decretelor sinodale ale Patriarhiei Ecumenice (1772–1819) și cel al „apologiilor” părinților „colivari”: cea teologică, din 1807 (1819), a sfântului Nicodim Aghioritul și cea istorică, din 1811–1812 (1988), a sfântului Atanasie din Paros.

Rigas Velestinlis). Sfinții Macarie și Nicodim vor reuși publicarea în neogreacă a scrierilor sfântului Simeon Noul Teologhisitor (1790) și se vor îngriji de apariția prelucrărilor neogrecești a două celebre scrieri devoționale ale spiritualității latine post-tridentine, „Războiul nevăzut” (1796) și „Exerciții spirituale” (1800), completate de excelentul „manual” isihast „despre paza celor cinci simțuri, a imaginației, minții și a inimii” (1800). Acestea au fost întregite de manualul de morală pentru laici al „Hristoitiei” (1803), precum și de manualele de martiriu și sfințenie constituite de două antologii de texte neomartirologice (1799) și hagiografice (1803).

Redescoperirea unui anticolivar din a doua generație

Redescoperirea științifică a controverselor „colivarilor” în a doua jumătate a secolului XIX a stat sub semnul inventarului documentelor de către istorici și filologi, iar când s-a făcut de teologi a fost într-un spirit fățiș anticolivar. Figura lui Teodorit a atras astfel și ea atenția, la fel de mult ca și aceea a lui Nicodim Aghioritul. Eruditul negustor grec din Ungaria, Gheorghios Zaviras (1744–1804), originar din Macedonia, îi rezerva în importantul său dicționar biobibliografic al autorilor greci din 1453–1800, tipărit postum, o notiță³ care-l prezintă ca autorul unui impozant comentariu la „Apocalipsă” tipărit anonim la Leipzig în 1800. Date mult mai complete a descoperit și publicat primul mare istoric al Sfântului Munte, savantul arhimandrit (ulterior episcop) rus Porfiri Uspenski (1804–1885). În două rânduri — în 1845 și 1864, și apoi în 1858, 1859 și 1861 — a făcut extinse investigații în bibliotecile tuturor mănăstirilor și schiturilor athonite, unde a inventariat și copiat sute de documente, publicate într-o serie de șase volume tipărite între 1877–1881 la Kiev și Moscova. În 1860, la schitul Aghia Anna, arhimandritul rus a descoperit, între altele, pe lângă un volum cu memorii despre „scandalurile” pomenirilor morților duminica și cu scrisorile patriarhale din anii 1772–1776, din care reproduce extrase, și o „Descriere a Sfântului Munte” scrisă de monahul Teodorit, din care reproduce câteva fragmente⁴. În scurta notiță din partea a doua a volumului al treilea (apărut postum) al monumentalei „Istorie a Athosului” (1800 pagini), Porfiri Uspenski rezumă datele esențiale despre Teodorit astfel: ieromonah originar din Epir, a îngrijit tipărirea în 1800 la Leipzig a „Pidalionului” lui Nicodim Aghioritul, pe care l-a corupt cu „adaosurile sale nefericite”. Tot acum și aici a editat propria sa „Explicare a Apocalipsei”, care n-a primit însă aprobarea Marii Biserici din

³ „Theodoritos Athanasiou din Ioannina arhimandrit a tradit o tâlcuire la Apocalipsă și a editat-o la Leipzig (unde m-am întâlnit de multe ori cu el) având această foaie de titlu ... 1800, Leipzig, in folio” (Georgios Zaviras [1744–1804], *Nea Hellas ē theatron hellēnikon*, Atena, 1872, p. 322).

⁴ Porfirii Uspenski, *Vtoroe puteșestvie po Sviatoi Gore arhimandrita nîne episkopa Porfiriia Uspenskago vî godu 1858, 1859 i 1961 i opisanie skitov Afonskih*, Moscova, 1880, pp. 464–472, 503–504, 505–506, 509–511, fragmente din „Descrierea Sfântului Munte”.

Constantinopol. A fost egumen la Esfigmenu, redactând o istorie a acestei mănăstiri și un „Periplu” al tuturor mănăstirilor, schiturilor și chiliilor Athosului, importantă lucrare menționată de Uspenski cu regret că n-a văzut lumina tiparului⁵. Tot acum, Manuil Gedeon (1851–1943), secretar al Patriarhiei Ecumenice și redactor al periodicului acesteia, *Ekklesiastiki Alithia*, publică un șir de articole și publicații cu documente în care denunță în termeni categorici „învățăturile deviate” (*heterodidaskaliai*) și „isteria” (*mania*) „colivarilor” în chestiunea pomenirii morților și a împărțirii continue, promovând ca normative decretele anticolivare ale Fanarului din anii 1772–1807. În schița sa de monografie a Athosului publicată în 1885, Gedeon tipărește și el, cu elogii, câteva fragmente din „Descrierea Athosului” a lui Teodorit și-i face acest scurt portret:

„Dar cel mai ascultat în epoca lui și din pricina cunoștințelor și a libertății lor a fost arhimandritul Teodorit, vâstar al orașului iubitor de muze Ioannina. Bărbat foarte iubitor de trudă, dar caracter nepustnicesc, deținea educația elementară, și religioasă, și profană, și, după mine, vrednic de multe laude, pentru că, cutreierând mănăstirile athonite și studiind vechile lor înscrisuri și ocupându-se cu istoria Sfântului Munte și scriind un Periplu al lor rămas aproape inedit până astăzi, a oferit destul material altora, și rusului Porfiri Uspenski. Iubitorul de trudă arhimandrit a fost chemat în 16 august 1802, prin ordin patriarhal și sinodal, egumen al mănăstirii Esfigmenu, de la Marea Lavră, al cărei fost egumen era. A lucrat cu abnegație pentru mănăstirea Esfigmenu și a scris destule despre ea (Istoria mănăstirii Esfigmenu are 30 de coli). Scos din egumenie din pricina unor calomnii, și-a cumpărat o chilie în hotarele Lavrei și, ducând acolo viață liniștită, scria tot felul de lucrări. Se spune că odată niște tâlhari negăsind în chilia lui bani au luat cu ei multe manuscrise ale lui Teodorit, care, furios pe soarta potrivnică, le-a aruncat în foc și pe celelalte. Ducându-se în 1799 la Leipzig, Teodorit a patronat editarea «Pidalionului» lui Nicodim, în care, adăugând unele note în spirit liber, a stârnit mânia dreaptă a poligrafului monah din Naxos, care s-a pornit foarte tare împotriva lui Teodorit. Cearta a ajuns până acolo încât, ori de câte ori se întâlneau, cei doi erudiți monahi ajungeau la vorbe jignitoare. Teodorit a scris și Tâlcuirea la sfânta Apocalipsă a lui Ioan editată la Leipzig în 1800, dar scriind în ea multe lucruri trufașe și nebunești a dat prilej, poate și din pricina unei alte lucrări, pe care a patronat-o, unei discuții teologice pe care o vedem păstrată în manuscrise. A patronat și editarea unei alte cărți, în care se cuprind canoane pe opt glasuri la Ioan Teologhisitorul, care au fost editate la Leipzig în 1799.”⁶

⁵ P. Uspenskii, *Istoriia Afona ceast III Afon monașeskkii otdelelenie vtoroe III Opravdanija (prilojenia)*, Sankt Peterburg, 1892, pp. 520–521.

⁶ M. Gedeon, *Ho Athōs. Anamnēseis — eggrapha — sēmeiōseis*, Constantinopol, 1885, pp. 221–222, și 307–321, fragmente din „Descrierea Athosului”.

Iar într-un articol din 1887–1888 și un serial din 1915 despre „îndrăznelile lui Teodorit”⁷, Gedeon discută aprobator „adaosurile” acestuia la „Pidalionul” nicodimian, în care vede intervenții binevenite împotriva „colivarilor” „vrednici de condamnare” în baza decretelor patriarhale ale Fanarului. În deschiderea serialului, Gedeon îl prezintă pe Teodorit ca pe un „om foarte trudit”, „curios” și „îndrăzneț în judecăți”. Din acest motiv, și-a ascuns numele nu numai în „adaosurile” inserate în „Pidalion”, dar și în foaia de titlu a „Explicării Apocalipsei”, unde, în loc de nume și de rang, apare criptograma numerică greacă $\theta\omicron. \beta\phi\eta' \epsilon. \beta\rho\zeta\gamma. = 970.2595.2163$ (criptograma încifra, cum s-a arătat abia în 2020⁸, textul „oiktrou pseudieromonachou Thoudōritou”, „a mizerabilului pseudoieromonah Teodorit”). Gedeon reproduce textul unei importante însemnări pe exemplarul „Explicării Apocalipsei” din Biblioteca Metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol, al cărei autor identifică pe autorul anonim al acesteia cu Teodorit autorul „adaosurilor” la „Pidalion”:

„Să știi, iubitorule de citire, că explicarea de față a sfintei Apocalipse a sfântului evanghelist Ioan Teologhisorul a făcut-o, cum mi se pare, cel care a supravegheat și tipărit Cartea de legi [*Kanonikon*] a lui Nicodim, care explică canoanele apostolice și sinodale și se numește «Cârmă [*Pidalion*] a navei spirituale». Același, spun, a făcut și explicarea aceasta și se numește Teodorit, fiind ieromonah din Ioannina, care a vârat în explicările lui Nicodim și adaosurile sale proprii, opunându-se unora dintre ele ca nefiind bune, deși ele sunt foarte bune. Pentru care mult s-a tulburat pe bună dreptate Nicodim și de acum aceste adaosuri le-a șters cu clei și cu hârtie ca să nu se mai vadă deloc în câte cărți din cele tipărite au ajuns în mâinile lui în Sfântul Munte. Din care am văzut și una în mâinile lui kyr Filotei, întâi-stătătorul de la Sfântul Focas din Ortakioi, și avea și o scrisoare a lui kyr Neofit patriarhul condamnând adaosurile lui Teodorit și lipită și ea la spate cu clei. Am văzut dintre ele și alta, care n-a ajuns în Sfântul Munte, ci a fost trimisă la negustorii din diverse locuri să fie vândute. Citind-o eu deci pe aceasta neatinsă, am găsit în nota de la canonul 20 al Sinodului I Ecumenic, pe care kyr Nicodim o face excelent, un adaos al acestui Teodorit, care ține trei foi mari, pe care citindu-l am găsit că face referire la Explicarea sfintei Apocalipse și stilul adaosului și exprimarea consună cu exprimarea Explicării pe care o face la sfânta Apocalipsă. Deci în chip foarte limpede această Explicare a sfintei Apocalipse e o trudă a lui Teodorit din Ioannina, ieromonah athonit și, cui îi place, să-l laude pe acest bărbat, iar cui nu-i place, să facă o explicare

⁷ M. Gedeon, „Hai par'hēmin syllogai tōn hierōn kanonōn kata tous teleutaious chronous”, *Ekklesiastikē Alētheia* 8 (1887–1888), pp. 221–222, și „Theodorētou Hagiannitou tolmēriai”, *Ekklesiastikē Alētheia* 35–36 (1915), pp. 111–112, 119, 125–127, 134–136, 142–144, 150–152, și 165–167.

⁸ Cf. *Hoi Kollybades kai ho Dōrotheos Boulēsmas. To zēēma tēs „anakriseōs” tou „Pēdaliou” kai tou „Kanonikou”* (Kollybadikē Grammateia 3), Ekd. Tēnos, Atena, 2020, p. 152, n. 289.

mai bună. Omul pare însă să fie foarte învățat și cu viață frumoasă și foarte bine-cinstitor [ortodox], bisericesc, teolog și istoric”. Și un altul a adăugat „și foarte moral și laudabil”⁹.

Gedeon subliniază că doar Nicodim și „colivarii” au fost tulburați de „adaosurile” lui Teodorit, nu și Patriarhia Ecumenică, care, din contră, în 1802 l-au numit egumen la Esfigmenu; retras în 1814, Teodorit ar fi supraviețuit până în 1823, când ar fi murit la Brusa (în Asia Mică). Drept mărturie a aprecierii Patriarhiei Ecumenice față de Teodorit, Gedeon reproduce textul unei scrisori din 28 decembrie 1814 către acesta a patriarhului Chiril VI (1813-1818). Scrisoarea se referă, în prima ei parte, la acceptarea oficială prin decret (*sigillion*) a demisiei sale din postul de egumen al mănăstirii Esfigmenu, aprobată printr-o scrisoare (*gramma*) și de „confratele nostru, mitropolitul Moldovei”, iar în a doua arată că din pricina excesului de alegorism, „Explicarea profeției lui Daniel”, trimisă de Teodorit spre a fi văzută, n-a primit aprobarea pentru tipărire, necesitând o revizuire și prelucrare substanțială¹⁰. În cuvintele lui Gedeon, „în 1814 ca persoană particulară a trimis Marii Biserici Tâlcuirea la profetul Daniel, pe care a scris-o urmând un sistem alegoric, dar tipărirea ei n-a fost aprobată. Din câte a scris cu îndrăzneală în Tâlcuirea Apocalipsei, din câte a adăugat cu mână și gândire ușuratică într-o notă a Pidalionului, cineva poate deduce că tot ceea ce scrisese era ca profeție a anilor viitori. În chip asemănător, Daniel oferea și el prilej pentru profeții îndrăznețe”¹¹.

În 1888–1889, tot în *Ekklesiastiki Alithia*, monahul vatopedin Teodorit Charmidos publica trei scrisori din 1795–1796, prin care, de la Moscova, bătrânul Nichifor Theotokis (1731–1800) critica pe puncte manuscrisul „Explicării Apocalipsei” trimis de Teodorit de la Iași, denunțând pretenția de inspirație divină a acesteia primită prin viziuni, dar și riscurile la care ar fi supuși creștinii aflați sub jugul fiarei apocaliptice a islamului dacă ar urma „calendarul” eshatologic al lui Teodorit; acesta socotea iminentă căderea Imperiului Otoman, calculându-i data peste doar douăzeci și trei de ani, cu alte cuvinte, în 1817–1818¹². Scrisorile făceau parte, cum a arătat K. Dyovuniotis în 1913¹³, dintr-un grupaj de cincisprezece scrisori în manuscris pe marginea controversatei „Exegeze a Apocalipsei” schimbate între 16 mai 1795 și 3 decembrie 1798 între Nichifor Theotokis și ieromonahul Teodorit și vărul său, negustorul Teodor Mustatzas. Importantul epistolar a fost editat însă abia în 1979 de Zoi Murutis-Yenakos în anexa tezei sale de doctorat despre Nichifor Theotokis și contribuția lui la educația națiunii

⁹ M. Gedeon, „Theodorētou Hagiannitou tolmēriai”, *Ekklesiastikē Alētheia* 35 (1915), pp. 111–112.

¹⁰ *Ibidem*, p. 125.

¹¹ *Ibidem*, p. 119.

¹² Theodorētos Charmidos Vatopedinos, „Nikēphorou Theotokē epistolai peri tēs Hermeneias tēs Apokalypsēs”, *Ekklesiastikē Alētheia* 9 (1888–1889), pp. 348–350.

¹³ Konstantinos Dyobouniotēs, „Nikēphoros ho Theotokēs”, *Nea Siōn* 13 (1913), pp. 418–435, 525–540, și 680–685.

grecești¹⁴; și, după un codice nou descoperit în arhiva mănăstirii Vatopedu cu o importantă scrisoare necunoscută din 16 mai 1797 a lui Theotokis către Teodorit, grupajul a fost republicat în 2004–2006 de arhimandritul Dimitris Stratis¹⁵.

În 1906, savantul asumpționist francez Louis Petit (1868–1927; din 1912, arhiepiscop latin în Atena), cu o cunoaștere unică a surselor bizantine și postbizantine grecești, publica la Sankt Petersburg, într-un volum de acte ale mănăstirii athonite Esfigmenu, un „memoriu” al lui Teodorit „despre mănăstirile și averile mănăstirii Esfigmenu din Moldova”¹⁶, împreună cu actul de donație din 20 august 1806, prin care mitropolitul Veniamin Costache închina mănăstirii Esfigmenu drept metoc mănăstirea Florești de lângă Vaslui, și două acte din iulie 1814 și mai 1819, prin care Sinodul din Fanar aproba donația și confirma validitatea a unsprezece acte legate de mănăstirea Florești. „Faimosul Teodorit, autorul unui ciudat comentariu la Apocalipsă, al unor adnotări nu mai puțin ciudate la Pidalion și compilatorul unor curioase memoriale despre Athos încă inedite”¹⁷, în caracterizarea lui L. Petit, se dovedea având relații strânse cu Moldova sfârșitului epocii fanariote. Teodorit are astfel parte de două pagini în monografia din 1941 a pr. Teodor Bodogae despre ajutoarele românești la Athos¹⁸.

Catalogarea științifică a fondurilor manuscrise ale bibliotecilor mănăstirilor și schiturilor Sfântului Munte începută de Spyros Lambros în anii 1895–1900, continuată de eruditul monah athonit lavriot (între 1937 și 1939, episcop în Albania) Evloghios Kurilas (1880–1961), a evidențiat faptul că Teodorit a avut între anii 1830 și 1869 un continuator remarcabil în felul său în persoana schimonahului Iacov Neaskitiotul (1797–1869). Ultimul mare copist athonit cu două sute de codice scrise de mâna proprie, harnic traducător în greaca populară de texte patristice, duhovnicești și hagiografice, prolific inmograf și hagiograf, Iacov s-a ambiționat să fie un fel de Nicodim Aghioritul anticolivar, apologet al unui tradiționalism ortodox mistic, anticatolic, antiprotestant și antiiluminist. A scris în trei variante (1848, 1855 și 1965) o „Athoniadă”, o vastă istorie a Athosului, de la origini până în prezent, încă inedită, cu insistențe pe evenimentele sfârșitului secolului al XVIII-lea și excursuri polemice anticolivare, dar și un impozant

¹⁴ Zoē Mouroutēs-Gkenakos, „O Nikēphoros Theotokēs kai hē symbolē autou eis tēn paideian tou genos”, teză de doctorat, Atena, 1979, pp. 153–171, și 229–252.

¹⁵ Dēmētrios Stratēs archim., „Epistolographika Nikēphorou Theotokou”, *Epetēris Hetaireias Byzantinōn Spoudōn* 52 (2004–2006), pp. 117–162.

¹⁶ Louis Petit și W. Regel, *Actes de l’Athos. III. Actes d’Esphigmenou* [anexă la *Vizantiiski Vremmenik* t. XII], Sankt Peterburg, 1906, pp. XXIX–XXXI, memoriu despre „Despre mănăstirile și averile mănăstirii Esfigmenu în Moldova”.

¹⁷ *Ibidem*, p. XXVIII.

¹⁸ Teodor Bodogae [1911–1994], *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos* (Seria didactică 11), Sibiu, 1941, pp. 288–289.

„Tomos” dogmatico-polemic „al eliberării” Ortodoxiei de ereziile contemporane¹⁹. În rescrieri tot mai voluminoase, Iacov a desfășurat obsesiv și resentimentar scenariul denigrator creat de Teodorit ca replică la demascarea „adaosurilor” sale la „Pidalionul” nicodimian: prin acestea, Teodorit ar fi vrut doar să elimine din interpretarea tradiției canonice ortodoxe „inovațiile” introduse în practica pomenilor cu colive și a Împărtășirii introduse de evreul „sâmbătar” Neofit Kavskalivitul în noul său „talmud” canonic și argumentate prin „cacodoxii” dogmatice, practici și erezii „revoluționare” reluate și difuzate de grupul conspirativ („masonic”) al „colivarilor” răzvrățiți, căzuți atât în protestantism antiierarhic, cât și în romano-catolicism euharistic și moral, demonstrat de plagierile nicodimiene ale unor scrieri latine. Informând cercetătorul viitor al manuscriselor lui Iacov că ele oferă un material documentar indispensabil pentru istoria modernă a Athosului, Ev. Kurilas avertizează în același timp că e nevoie de multă precauție, dat fiind partizanatul pătimăș, agresiv și semidoct cu care acesta îl denigrează pe Nicodim Aghioritul și urmează în judecăți pe „unchiul său, Teodorit”. Nu e exclus ca acest material Iacov să-l fi chiar „moștenit de la unchiul său, Teodorit, care n-a apucat, cum se pare, că-și încheie lucrarea”²⁰.

Monah lavriot el însuși, Evghenios Kurilas a intenționat să scrie un studiu monografic despre Teodorit Lavriotul, despre care a strâns o importantă documentație (existentă în arhiva personală aflată în biblioteca Universității din Ioannina, inventarul fondului fiind publicat în 2009), dar n-a apucat să publice decât un scurt, dar important articol. Apărut în 1951 în prestigioasa *Byzantinische Zeitschrift*, e dedicat lui Teodorit „codicograful”²¹ activității sale de inventariere critică a celor mai vechi documente ale Athosului, de la Marea Lavră, dar și ale altor mănăstiri athonite²². Cu toate eforturile, căutările manuscrisului cu lucrarea lui Teodorit „Descrierea Sfântului Munte”, folosită de Uspenski, Gedeon și Petit, s-au dovedit zadarnice, Kurilas fiind de părere că manuscrisul a fost sustras de ieromonahul esfigment Gerasimos (1862–1935) pentru a disimula sursele proprii sale masive compilații *Hagion Oros* apărute la Atena în 1903. Ultima pagină prezintă reperele vieții lui Teodorit Lavriotul pe baza unei „biografii inedite”²³ și a unei corespondențe inedite, în a căror posesiune Kurilas a ajuns.

¹⁹ E. Kourilas, „Katalogos hagioreitikōn cheirographōn”, *Theologia* 14 (1936), pp. 47–48, și *Apologii și Mărturisiri de credință...*, 2021, pp. 37–46.

²⁰ E. Kourilas, *op.cit.*, pp. 49–50.

²¹ E. Kourilas, „Theōdorētōs proēgoumenos Lauriōtēs ho kōdikographos”, *Byzantinische Zeitschrift* 44 (1951), pp. 343–346.

²² Contribuția lui Teodorit a fost evidențiată de realizatorii seriei *Archives de l’Athos: V. Actes de Lavra*, Paris, 1970, pp. 6-7, P. Lemerle, și *VII. Actes de Protaton*, 1975, pp. 171-172, D. Papachrysantou.

²³ Scrisă de Iacov Neaskitiotul în 1848, a fost recent editată de Patapios Kausokalybitēs monachos, „Ho makarios kai aioidimos didaskalos Theōdoritos Lauriōtēs ho ex Iōanninōn.

Teodorit a venit în Athos fiind deja preot în jurul anului 1780, viețuind în sinodia dascălului Chiril din Furna, în chilia lavrioților din Karyes. Numit de Patriarhia Ecumenică arhimandrit și predicator, a activat ca predicator în Tracia, Macedonia și Tesalia. În 1798–1799, a plecat la Leipzig pentru studii și editarea unei cărți. A învățat aici limbile germană și franceză. În 1802, s-a aflat în Țările Române, dar în toamna aceluiași an era la Athos, fiind ales egumen al Marii Lavre. În 15 august 1804, a fost numit egumen la Esfigmenu, dedicându-se cu zel și succes reorganizării și reconstrucției vechii mănăstiri aproape pustiite și ruinate. A reclădit din 1806 biserica principală (catolicon), sfințită în 1811 de patriarhul Grigorie V. În 1806, l-a vizitat în Moldova pe prietenul său, mitropolitul Veniamin, care a dat mănăstirii Esfigmenu drept metoc mănăstirea Florești. „Veniamin voia de altfel să se folosească de ajutorul prietenului său Teodorit pentru dobândirea unei mănăstiri în Athos pentru compatrioții săi români, dorință perpetuă a românilor, nerealizată încă. Dar monahii români esfigmeniți nenumeroși l-au răsplătit rău pe proegumenul lor, astfel că în 1811 acesta a decis să se întoarcă în Sfântul Munte, și anume la Marea Lavră, ca să-și trăiască acolo restul vieții și să continue totodată eforturile pentru reconstituirea schitului ei Prodrumu, decăzut și locuit doar de câțiva monahi din Chios. (Acest segment al activității lui Teodorit a fost până acum necunoscut și va fi expus de noi altundeva pe baza corespondenței sale regăsite și a altor înscrisuri.) În noiembrie 1816, îl găsim iarăși în Marea Lavră, unde și-a adus cărțile și a făcut daruri bănești, iar în 1817, în schitul Prodrumu. În 1820, a reușit cu ajutorul unor prieteni din Țările Române să obțină recunoașterea de către Marea Lavră a Schitului Prodrumu, chiar dacă el s-a pustiit din nou ca urmare a fugii monahilor și a jefuirii lui de grecii năvăliți la începutul revoluției din 1821. În jurul anului 1824 s-a retras la chilia Aghios Konstantinos a mănăstirii Filotheu, unde a scris poeme și slujbele unor sfinți. Sfârșitul l-a prins la conacul din Karyes al mănăstirii Russikon, unde a adormit în Domnul și a fost îngropat după 1826”²⁴.

Symbolē stē meletē tou biou kai ergōn tou mesa apo anekdota keimena”, *Grēgorios ho Palamas* 93 (2010), nr. 836, pp. 585–633, și e tradusă mai jos.

Patapios Kavsokalivitul este și autorul monografiei: *Ho monachos Iakōbos Neaskētiōtēs († 1869) kai to ergo tou* [kai to hymnagiologiko tou ergo gia tēn Theotoko kai tous hagioreites hosiomartyres, teză de doctorat, Tesalonic, 2012], Ekd. Hiera Monē Hagiou Paulou, Hagion Oros, 2014.

²⁴ E. Kourilas, *op. cit.*, p. 346.

Remarcabila contribuție a egumenului Teodorit de la Esfigmenu la organizarea monahismului românesc la Sfântul Munte a fost evidențiată de bizantinologul Alexandru Elian într-un studiu de marcă („Biserica Moldovei și Muntele Athos la începutul veacului al XIX-lea”, *Studii teologice* 19 (1967), nr. 7–8, pp. 391–402), pe baza copieii unui act în limba greacă certificată de Teodorit însuși descoperită în Biblioteca Academiei Române (doc. 189/CCCCIV), act rămas necunoscut editorilor din 1906 ai Actelor mănăstirii Esfigmenu. Un rol esențial l-a jucat fostul mitropolit Damaschin al Tesalonicului (1769–1780). Retras la Esfigmenu ca schimonahul

Daniil, acesta a supravegheat îndeaproape procesul de reconstituire a mănăstirii îndatorate, aproape depopulate și ruinate; proces susținut de Patriarhia Ecumenică, care prin două decizii (mai 1797 și decembrie 1801) a decis restabilirea la Esfigmenu a vechiului regim al vieții de obște, abandonat prin adoptarea idioritmiei păgubitoare. În condițiile vitrege dramatice în care se afla Esfigmenu, Daniil s-a gândit să facă din vechea mănăstire athonită o mănăstire a monahilor moldoveni, prezenți în număr important în Sfântul Munte, dar fără să aibă o mănăstire proprie asemenea sărbilor, bulgarilor sau georgienilor. A crezut că poate face asta cu ajutorul marelui vornic Manolachi Conachi, ctitor al bisericii Sfântul Dimitrie Badiu din Galați, închinată Esfigmenului, dar vornicul a încetat din viață în 1803. Esfigmenu mai avea ca metoc în Moldova mănăstirea Bursuci (Ciocănești, jud. Vaslui), închinată ei în 1682 de marele vornic Gavriil Costache. În martie 1803, un descendent al acestuia, vrednicul episcop Veniamin Costache al Romanului, urca în scaunul de mitropolit al Moldovei, rămas vacant prin mutarea la Domnul a mitropolitului Iacov Stamati. Profitând de ocazie, cu acordul soborului mănăstirii, noul egumen al Esfigmenului, Teodorit, a luat în 1805 decizia de a face din Esfigmenu o chinovie moldovenească pe baza condițiilor formulate în documentul excepțional descoperit de A. Elian, care-l califică pe drept cuvânt „un act fără precedent în istoria relațiilor româno-athonite”:

(1) Mitropolia Moldovei va oferi mănăstirii un ajutor anual de 4000 de groși și atunci Esfigmenu (2) și toate averile ei mobile și imobile vor fi pentru totdeauna ale neamului moldovenilor; (3) mănăstirea fiind moldovenească, la ectenii și pomeniri se vor pomeni pe lângă cel al patriarhului ecumenic și cele ale mitropolitului și domnitorului Moldovei; (4) alegerea egumenului se va face de monahii moldoveni cu înștiințarea mitropolitului Moldovei și patriarhului ecumenic, (5) iar dacă nu se găsește unul vrednic, să fie ales din mănăstirile Moldovei; (6) mănăstirea va trebui să rămână de obște; (7) toate slujbele să se facă în limba moldovenească, (8) iar nemoldovenii din mănăstire să urmeze în toate obiceiurilor moldovenilor.

A fost o șansă unică și nerepetată, de care, din diverse motive, mitropolia și domnia Țării Românești n-au știut să profite. În loc de aceasta, în 20 august 1806, mitropolitul Veniamin cu alți doisprezece membri ai familiei sale închină Esfigmenului mănăstirea ruinată de la Florești din ținutul Tutovei (jud. Vaslui), pe care a pus-o împreună cu cea din Bursuci sub administrația lui Teodorit, care s-a angajat să o restaureze. În timp, mănăstirea Florești va fi înzestrată cu alte zece moșii din trei județe, iar mitropolitul Veniamin a închinat și două schituri, resurse cu ajutorul cărora mănăstirea Esfigmenu a putut demara complexul proiect de reclădire și împodobire a bisericii mari. Mitropolitul Veniamin a reluat ulterior chestiunea unui locaș românesc la Sfântul Munte, scriind înainte de 1820 Marii Lavre și solicitând întemeierea unui schit românesc pe locul chiliei acesteia, Prodrumu. În tot acest proces a fost implicat activ și Teodorit, retras la Marea Lavră, dar dimensiunile exacte ale contribuției sale se vor cunoaște abia prin publicarea corespondenței sale din arhiva lui Ev. Kurilas de la Ioannina. Printr-un act în 13 puncte din iunie 1820, dikiul Lavrei, Gavriil, a acordat chiliei Prodrumu statut de schit românesc, dar în condiții de strictă dependență și subordonare față de Marea Lavră, net inferioare celor oferite de esfigmeniți în 1805. Chiar și așa, din cauza risipirilor monahilor athoniți în cei nouă ani de ocupație militară otomană care au urmat participării acestora în 1821 la insurecția înfrântă a grecilor din Chalkidiki, începuturile schitului românesc nu s-au putut concretiza decât după 1852 în aceleași condiții din 1820. Prilejul oferit Moldovei în 1805 de Teodorit, iubitorul de români, nu s-a mai ivit.

În contrapunct fățiș cu lectura pozitivă a fenomenului „colivarilor” ca „renaștere spirituală” ortodoxă propusă într-un șir de studii publicate în 1963–1974 de istoricul Konstantinos Papulidis (1934–2017), teologul Charilaos Tzogas încerca în teza sa de doctorat despre controversa pomenilor din secolul XVIII, susținută și publicată la Tesalonic în 1969, să (re)acrediteze imaginea „colivarilor” ca grup religios reacționar în contratimp prin fanatismul tradiției ortodoxe bizantine atât cu esențialul moralei evanghelice și cu spiritul creștinismului, cât și cu adevăratele exigențe ale momentului critic în care se afla națiunea greacă²⁵, exigențe asumate de intelectualii iluminiști greci, în majoritatea lor clerici angajați activ în emanciparea națiunii aservite prin școală și cultură (în perspectiva unei viitoare eliberări de sub tirania otomană) și, în același timp, susținute de ierarhia Marii Biserici din Fanar și de majoritatea clericilor și monahilor, care au înțeles că pentru a susține acest proces de emancipare națională era nevoie de o adaptare a prescripțiilor tipiconale monahale rigide. Ele au fost apărute cu fanatism de „colivari” în mii de pagini pe teme lipsite de semnificație reală, care au denunțat în orice acomodare o trădare a „ortodoxiei”. Delimitarea autorităților bisericești față de acest conservatorism radical, creator de scandaluri și tulburări, a fost inevitabilă și salutară, deși ineficientă. Reabilitarea personală a „colivarilor” n-a fost deloc o justificare retroactivă a acțiunilor și campaniilor lor zelotiste și fanatice, și a nesupunerii colective față de ierarhia Bisericii, incompatibilă cu statutul lor monahal. Adevărații „reformatori” au fost de fapt anticolivarii. În galeria protagoniștilor controverselor, Tzogas opune astfel portretelor lui Neofit Kavsokalivitul, Atanasie din Paros, Macarie al Corintului și Nicodim Aghioritul pe Teodorit din Ioannina, Visarion din Rapsani și Ghenadie al Alepului. Plecând de la investigațiile anterioare ale lui M. Gedeon, Teodorit din Ioannina este portretizat de Tzogas²⁶ drept principalul adversar ideologic al colivarilor și „cel mai renumit dintre monahii erudiți ai Sfântului Munte în secolul XVIII, pentru multa sa învățătură [*polymatheia*] și pentru spiritul său iubitor de libertate și progresist”. Spiritul său critic și științific caracterizează toate scrierile sale istorice, exegetice și canonice: *Istoria Athosului*, *Tâlcuirea Apocalipsei* și cea la Daniel, și notele adăugate la „Pidalion”. Din nefericire, manuscrisele sale au dispărut, o parte a lor fiind păstrată de „nepotul” și continuatorul său fidel, Iacov Neaskitiotul. Consultând cu atenție toate cataloagele și bibliotecile athonite, Tzogas a găsit și scrierile anticolivarilor din a doua generație, Teodorit și Iacov, pe care nu doar le-a consultat, ci a căror interpretare negativă dată mișcării „colivarilor” a creditat-o și actualizat-o. O imagine deplină se va putea degaja însă abia după editarea și interpretarea tuturor textelor anticolivarilor din a doua generație. O mostră semnificativă e „viața fericitului și lăudatului dascăl Teodorit” scrisă de Iacov în 1848 în prima versiune a Athoniadei sale.

²⁵ Charilaos Tzogas, *Hē peri mnēmosynōn eris en Hagiō Orei*, teză de doctorat, Tesalonic, 1969, pp. 52–60.

²⁶ *Ibidem*, pp. 52–60.

Rezumate la esențial, principalele date despre Teodorit sunt următoarele. Născut și format în anii 1740 în Ioannina, în Epir, important centru comercial și cultural grecesc din Balcani, a venit în jurul anului 1780 în Athos, fiind deja preot. A viețuit aici în chilia lavrioților din Karyes alături de Chiril din Furna († 1805), dascăl la Athoniada și duhovnic al Sfântului Munte. Numit de Patriarhia Ecumenică arhimandrit și predicator, a activat după 1790 ca predicator în Tracia, Macedonia și Tesalia. După 1793 a venit în Țările Române, aflându-se la București, dar mai ales la Iași și în Moldova, având relații apropiate cu mitropolitul Veniamin Costache. În 1798–1799 s-a aflat la Leipzig pentru studii, învățând aici limbile germană și franceză și îngrijind editarea a trei cărți: o broșură liturgică²⁷; un impozant comentariu în folio la Apocalipsă²⁸; și monumentalul tom în folio al enciclopediei canonice a „Pidalionului”²⁹. Cu tot dublul scandalul generat de inserțiile anticolivare în textul acestuia din urmă, dar și de profețiile politice din Tâlcuirea Apocalipsei, Teodorit se afla în mod evident în grațiile Patriarhiei Ecumenice fiind numit în toamna anului 1802 egumen al Marii Lavre a Athosului, în 15 august

²⁷ *Canoane pe opt glasuri [Kanones oktoēchos] la Cuvântătorul de Dumnezeu Ioan Evanghelistul, facere a sfântului Iosif Imnograful, împreună cu care s-au adăugat și alte două recent compuse de preacuviosul și eruditul dascăl kyr Nicodim din Naxos și cele 24 de icoase după alfabet, facere a lăudatului hartofilax al Marii Biserici kyr Ioan Evghenikos, fratele sfântului Marcu, mitropolitul Efesului, acum întâia oară date la tipar cu grija și îndemnul preanobilului serdar arhonda kyr Anastasie din Ioannina spre pomenirea lui și folosul tuturor cititorilor ortodocși, oameni ai Bisericii și laici, în Lipsia [Leipzig] Saxoniei în tipografia lui Breitkopf și Härtel, 1799, IV + 96 p., format mic.*

²⁸ *Tâlcuire la sfânta Apocalipsă [Hermeneia eis tēn hieran Apokalypsin] a lui Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu trudită de cineva bine-cinstitor [eusebous], care a fost călăuzit în cercetarea aceasta de o putere tainică, și ale cărui nume și tagmă poartă următoarele numere capitale 970. 2595. 2163, acum întâia oară dată la tipar spre folosul celor care iubesc adevărul, în Lipsia [Leipzig] Saxoniei la tipograful Breitkopf și Härtel, 1800, XVIII + 412 p. in folio. Criptograma numerică greacă Ϡο. βφϛ'ε. βρϥγ. = 970.2595.2163 încifra textul „oiktrou pseudieromonachou Thoudōritou”, „a mizerabilului pseudoieromonah Teodorit”.*

²⁹ *Spre slava Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, Unul Dumnezeu, Cărmă [Pēdalion] a navei spirituale a Bisericii una, sfântă, catholică și apostolică a ortodocșilor, adică toate sfintele și dumnezeieștile canoane ale sfintelor Sinoade, Ecumenice și Locale, și ale dumnezeieștilor Părinți în parte, redate pentru credibilitate în elină [greaca veche], dar pentru înțelegerea celor mai simpli tâlcuite în graiul nostru comun [greaca populară] de Agapie ieromonahul și Nicodim monahul, cu decizia Preasfântului [Patriarh Ecumenic Neofit VII] și a Sfântului Sinod examinate și corectate cu grijă de preaeruditul și înțeleptul dascăl și predicator kyr Dorotei [Vulismas], dat acum la tipar cu permisiunea, îndemnul și porunca Preasfântului patriarh Ecumenic și a Sfântului Sinod, cu supravegherea și grija smeritului între ieromonahi Teodorit Ath[o]n[i]t[ul] din Ioannina, cu cheltuiala celor dați cu sumele la sfârșitul cărții, spre folosul comun al tuturor ortodocșilor, și înțelepți, și mai simpli, în Lipsia [Leipzig] Saxoniei în tipografia lui Breitkopf și Härtel, 1800, XVI + 555 p. in folio.*

1804 devenind egumen la Esfigmenu. S-a dedicat cu zel și succes reorganizării și reconstrucției vechii mănăstiri aproape pustiite și ruinate. Din 1806 a început reclădirea bisericii principale (catolicon), sfințite în 1811 de patriarhul Grigorie V. Ca egumen, a alcătuit cu spirit critic colecții ale celor mai vechi documente athonite, a scris un istoric al mănăstirii Esfigmenu, precum și o amplă descriere sub formă de „periplu” a tuturor mănăstirilor, schiturilor și chiliilor Athosului. Din nefericire pierdută, după ce a fost folosită de toți istoricii secolului al XIX-lea, ea ni l-ar fi arătat pe Teodorit drept primul istoric al Athosului. În 1806 s-a aflat din nou în Moldova, primind de la mitropolitul Veniamin mănăstirea Florești drept metoc al Esfigmenului. Întors la Athos în 1811, nu a mai revenit la Esfigmenu, stabilindu-se lângă Marea Lavră și devenind lavriot. A susținut activ dorința mitropolitului Veniamin de a dobândi o mănăstire pentru români, reușind în 1820 să obțină recunoașterea ca atare de către Marea Lavră a schitului Prodromu, care s-a pustiit însă din nou ca urmare a fugii monahilor și în ocupația otomană ce a urmat revoluției din 1821. În 1824 era retras la o chilie filotheită, unde scria slujbele unor sfinți. Sfârșitul l-a prins tot în Athosul otoman, la conacul din Karyes al mănăstirii Russikon, unde a murit și a fost îngropat înainte de 1825.

Opera lui Teodorit include scrieri cu caracter istoric, exegetic, polemic și liturgic.

- două scrieri istorice pierdute: descrierea/periplu Athosului și istoricul mănăstirii Esfigmenu, plus două colecții păstrate de documente athonite;

- trei scrieri exegetice/comentarii profetico-politice: la Apocalipsă, scris în 1795-1798 și publicat la Lepzig în 1800, la Daniel, scris în 1814, pierdut, și o exegeză conjugată a profețiilor Vechiului și Noului Testament, scrisă în 1817, inedită³⁰;

- scrieri polemice: cele 15 adaosuri anticolivare la Pidalionul din 1800³¹, un memoriu critic inedit împotriva lui Neofit Kavsokalivitul păstrat de Iacov în Athoniada sa;

- câteva scrieri liturgice: viața și slujba sfântului Nectarie Kareiotul († 1500, pomenit la 5 decembrie) editate de Pantelis Paschos, 1979, și un canon la sfinții

³⁰ Studiate exemplar de Asterios Argyriou (n. 1935) într-o monumentală teză de doctorat susținută în 1977 la Strasbourg și publicată în 1982, *Les exégèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453–1821). Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi* [teză de doctorat, Strasbourg, 1977], Tesalonic, 1982. Cf. studiul meu „Un anticolivar apocaliptic în Moldova sfârșitului veacului XVIII: Teodorit din Iannina și lumina lui”, în curs de apariție în volumul omagial *Pr. Constantin Coman 70*, Editura Doxologia, Iași.

³¹ Traducere românească într-un volum aflat în pregătire, pe baza importantelor lumini asupra genezei sale aduse de editarea corespondențelor dintre Nicodim Aghioritul și Dorotheos Vulismas, și dintre Nichifor Theotokis și Teodorit, recent publicate Dēmētrios Stratēs archim., „Epistolographika Nikēphorou Theotokou”, *Epetēris Hetaireias Byzantinōn Spoudōn* 52 (2004–2006), pp. 117–162, și *Hoi Kollybades kai ho Dōrotheos Boulēsmas. To zētēma tēs „anakriseōs” tou „Pēdaliou” kai tou „Kanōnikou”* (Kollybadikē Grammateia 3), Ekd. Tēnos, Atena, 2020, 1051 p.

Constantin și Elena și un canon paraclis la sfântul Ioan Teologhisitorul, editate de Patapios Kavsokalivitul, 2010.

II

Viața fericitului și laudatului dascăl Teodorit³² <scrisă de Iacov Neaskitiotul>

Acest laudat dascăl Teodorit, care se trage din Epir, spunem că are drept patrie cetatea de sus a celor întâi-născuți [cf. *Evr* 12, 23], patria comună a sfinților și a celor mântuiți. Născut din părinți bine-cinstitori și ortodocși, a fost învățat scrierile sfinte și, pentru că avea o fire receptivă, a studiat cu sârguință scrierile bisericești și cele literare ca pe unele care contribuie la punerea în ordine a unei vieți virtuoză și la siguranța dogmelor drepte. Iar când a împlinit vârsta, a fost hirotonit de un arhiereu ortodox treaptă cu treaptă citeț, ipodiacon, ierodiacon și preot, liturghisind Dumnezeuului Preaînalt și aducându-I jertfele fără sânge.

Venind în Muntele cu numele sfințeniei [Athos], a rămas ucenicind pe lângă sfințitul dascăl Chiril³³, vărul lui Serghie Makrys³⁴, care era pe atunci dascăl al Școlii din Constantinopol. A șezut în chilia Născătoarei de Dumnezeu din Karyes, aparținând Marii Lavre. Având însă Teodorit un văr negustor pe nume Teodor Mustatzas³⁵, care era bogat, și nutrinđ în inima sa o dragoste aprinsă de tâlcuirea sfintei Apocalipse a lui Ioan Teologhisitorul, pe care o avea de la început în mare evlavie și neavând bun prilej să o scrie în chilia lui, luând permisiune de la gheronul și duhovnicul său Chiril, s-a dus în Moldovlahia și, liniștindu-se într-una din mănăstirile de acolo, a scris „Tâlcuirea sfintei Apocalipse”. Dar neavând deplină certitudine în rațiunea proprie și vrând să fie revizuită și corectată de un alt dascăl mai înțelept și experimentat, fără să pregete, s-a dus în Rusia și i-a întâlnit acolo pe strălucitul luminător Nichifor Theotokis³⁶, care era pe atunci

³² *Bios tou aiodimou kai makaritou didaskalou Theodōritou*, ed. după cod. 156 *Aghia Anna* (1848), ff. 245^v–248^v, de monahul Patapios Kavsokalivitul, în *Grēgorios ho Palamas* nr. 836, 2010, pp. 600-617.

³³ Chiril din Furna/Agrapha († 1805), din 1771 monah la Athos, apoi dascăl la Athoniada și duhovnic comun al Muntelui.

³⁴ Sergios Makraios din Furna/Agrapha (1734/1740–1819), elev și dascăl la Athoniada, director în 1779-1801 al Școlii Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol.

³⁵ Theodoros Mustatzas, negustor grec cu proprietăți și afaceri în nordul Moldovei, la Botoșani și Cernăuți, sponsor al tipăriturilor vărului său Teodorit din Iannina, a corespondat cu Nichifor Theotokis.

³⁶ Nichifor Theotokis, 1731–1800, cleric erudit, savant (matematician, geograf) și teolog renumit, reprezentant și el de frunte al primului iluminism grec; studii în Italia, profesor în Kerkyra, la Constantinopol și Iași (1764–1765 și 1775), stabilit după câțiva ani în Germania (1769–1775) și în Rusia, unde a fost arhiepiscop de Slaviansk și Cherson (1779–1786) și Astrahan (1787–1792), retrăgându-se apoi la Moscova.

arhiepiscop de Astrahan și Stavropol, și pe preaînțeleptul Evghenios Vulgaris³⁷, ambii din Kerkyra, și, depunând în mâinile lor truda sa, i-a rugat cu toată smerenia să o revizuiască cu grijă³⁸. Revizuiind-o cu atenție potrivit înțelepciunii dăruite lui de Dumnezeu, Theotokis i-a spus că truda lui seamănă cu o preafrumoasă femeie care poartă haine sărăcăcioase și are nevoie de veșmântul înțelepciunii din afară [culturii profane]. De aceea, fericitul Teodorit a depus o a doua trudă și a compus-o în forma dată la tipar acum, revizuită iarăși de același kyr Nichifor Theotokis. Iar din Rusia s-a dus cutreierând și predicând cuvântul lui Dumnezeu în bisericile ortodocșilor expuși primejdiei din partea rătăcirii papalo-luterano-calvine din Germania, Ungrovlahia, Serbia și din toată Dacia, întărindu-i pe bine-cinstitori și neluând nimic drept plată, potrivit Evangheliei. Căci era prin fire detașat și simplu la caracter, neavând nicio răutate înăuntru; cum era în afară, așa era și înăuntru: neprefăcut și simplu în purtare, cu vorbire ușoară, plăcut și, mai mult decât orice, lipsit de ranchiună.

Ducându-se în Lipsia [Leipzig], capitala Saxoniei, a dat aici la tipar „Tâlcuirea” lui „la Apocalipsă”³⁹. Aflându-se aici, i-au trimis și Cartea de legi [Nomikon], adică „Pidalionul”⁴⁰, rugându-l să o revizuiască și să o dea la tipar. Revăzând-o zelosul bunei-

³⁷ Evghenios Vulgaris, 1716–1806, erudit cleric și savant (filozof, matematician), cel mai ilustru reprezentant al primului iluminism grec; studii în Italia, profesor în Ioannina și Kozani, director al Academiei Athonite în 1753–1759, stabilit câțiva ani (1764–1770) în Germania, apoi, din 1771, în Rusia, la chemarea țarinei Ekaterina II, unde a fost între 1775–1779 arhiepiscop de Slaviansk și Cherson, retrăgându-se apoi la Sankt Petersburg.

³⁸ Teodorit a corespondat pe tema Explicării sale la Apocalipsă cu cei doi dascăli greci deveniți arhieri în Rusia Ecaterinei II și a intenționat să-l viziteze pe Theotokis la Moscova, Vulgaris fiind stabilit la Petersburg, dar nu există indicii care să confirme că ar fi și întrepris această călătorie. Cf. Dēmētrios Stratēs archim., „Epistolographika Nikēphorou Theotokou”, *Epetēris Hetaireias Byzantinōn Spoudōn* 52 (2004–2006), pp. 117–162.

³⁹ *Tâlcuire la sfânta Apocalipsă* [Hermeneia eis tēn hieran Apokalypsin] a lui Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu trudită de cineva bine-cinstitor, care a fost călăuzit în cercetarea aceasta de o putere tainică, și ale cărui nume și tagmă poartă următoarele numere capitale 970. 2595. 2163, acum întâia oară dată la tipar spre folosul celor care iubesc adevărul, în Lipsia [Leipzig] Saxoniei la tipograful Breitkopf și Härtel, 1800, XVIII + 412 p. in folio.

⁴⁰ *Spre slava Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, Unul Dumnezeu, Cărmă* [Pēdalion] a navei spirituale a Bisericii una, sfântă, catholică și apostolică a ortodocșilor, adică toate sfintele și dumnezeieștile canoane ale sfintelor Sinoade, Ecumenice și Locale, și ale dumnezeieștilor Părinți în parte, redată pentru credibilitate în elină [greaca veche], dar pentru înțelegerea celor mai simpli tâlcuite în graiul nostru comun [greaca populară] de Agapie ieromonahul și Nicodim monahul, cu decizia Preasfântului [Patriarh Ecumenic Neofit VII] și a Sfântului Sinod examinate și corectate cu grijă de preaeruditul și înțeleptul dascăl și predicator kyr Dorotei [Vulismas], dat acum la tipar cu permisiunea, îndemnul și porunca Preasfântului patriarh Ecumenic și a Sfântului Sinod, cu supravegherea și grija smeritului între ieromonahi Teodorit Ath[o]n[i]t[ul] din Ioannina, cu cheltuiala celor dați cu sumele la sfârșitul cărții, spre

cinstiri și având desăvârșită cunoașterea nou-apărutei opinii despre pomeniri[le celor adormiți] a lui Neofit cel dintre evrei⁴¹ (căci despre Nicodim nu era pe atunci nicio bănuială că ar fi avut o astfel de gândire), fără să-i pese de nimic, doar dintr-un zel binecinstitor, ca să nu se răspândească în Biserică inovația aceasta, a făcut acele scolii [note] nescotoțând desăvârșit vâlul inovației, ci dându-i doar înțepături pentru cunoscători, fiindcă acea opinie era raportată peste tot. Editată fiind Cartea de legi [Pidalionul] și ajungând în Munte, Nicodim a pățit cele ce le-a pățit [ereticul] Apolinarie de la cuviosul Efreem Sirianul⁴². De aceea, ungându-le cu azbest și rupând două file întregi despre rugăciunile [cu îngenunchere ale] Cincizecimii, vrând ca ele să fie în afara limitelor Duminicii și spunând că ziua începe de la ceasul al șaselea din zi, la aceste gânduri străine Teodorit a dovedit că Duminica Cincizecimii și Lunea Duhului Sfânt sunt una și aceeași sărbătoare și că, potrivit Dispozițiilor [Constituțiilor] dumnezeieștilor Apostoli, ziua-noaptea începe de la răsăritul soarelui, și potrivit acestui număr a venit și Duhul Sfânt peste apostoli în ceasul al treilea. De aceea Petru spunea cu îndrăzneală că erau trei, nu beți [cf. FA 2, 15]. Căci, potrivit numărului de cu seară al zilei-noapte soarele răsărind în luna mai la ceasul al nouălea, ceasul al treilea vine după șase ore ale zilei. Și acest număr este al iudeilor și ismaeliților care divinizează luna. Iar cel care pleacă de la amiază e al latinilor. Dar și aceștia încep de la miezul nopții, și nu de la amiază, cum credea sau, mai bine zis, strâmba lucrurile acesta. Și altele despre plecarea genunchilor, pe care vor să o primească în genunchi ca latinii și armenii, și altele. De atunci, Nicodim s-a îmbolnăvit de ură neîmpăcată împotriva fericitului [Teodorit], numindu-l „corupător al Pidalionului”, „jefuitor de morminte” și altele.

După acestea, deci, întorcându-se în Constantinopol, Teodorit a luat demnitatea de arhimandrit și, printr-o scrisoare patriarhală, e promovat predicator al sfintei Biserici a lui Hristos, cutreierând Tracia, Macedonia și Tesalia, predicând din amvon cuvântul lui Dumnezeu în biserici. După care, venind în Sfântul Munte, a ajuns egumen al Marii

folosul comun al tuturor ortodocșilor, și înțelepți, și mai simpli, în Lipsia [Leipzig] Saxoniei în tipografia lui Breitkopf și Härtel, 1800, XVI + 555 p. in folio.

⁴¹ Neofit Kavsohalivitul, 1713–1784, profesor la Academia Athonită între 1749–1753 și 1758–1760, a fost (înainte de a părăsi definitiv Athosul în 1760 și a deveni din 1767 până la moarte profesor la Academia Domnească din București) principalul teoretician al partidei „colivarilor”, inspirând rezistența lor împotriva pomenirilor morților duminica și practica Împărtășirii continue. A scris în ianuarie 1772 la Brașov un manual „despre Împărtășirea continuă” publicat anonim la Veneția în 1777, prelucrat de către Macarie al Corintului și Nicodim Aghioritul în „cartea folositoare de suflet” pe aceeași temă apărută la Veneția în 1782. Cf. *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse — mărturiile Tradiției*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr, 2006.

⁴² Aluzie la un episod din Viața sfântului Efreem scrisă de Simeon Metafrastul, care relatează cum sfântul Efreem a lipit pagină cu pagină o carte a ereticului Apolinarie, ca să nu mai poată fi citită de nimeni (Viețile sfinților pe 28 ianuarie, BHG 584, PG 114, 1265).

Lavre și, încă ținând această cârjă, prin călduroasa cerere a părinților sfintei chinovii Esfigmenu, a primit conducerea acestei mănăstiri, dedicându-se cu zel reconstituirii ei, care era pustie și foarte săracă. Și, prin îndemnul său către episcopul Casandrei⁴³, a început zidirea bisericii care era ruinată. Și, prin concursul sfântului mitropolit Veniamin⁴⁴, i-a închinat și un metoc în Vlahia numit Florești⁴⁵.

Dar pentru că Satana n-a lipsit nicicând să stârnească tulburări, scandaluri și ispite între robii lui Dumnezeu, nici pe acesta nu l-a lăsat să stea liniștit în chinovie. Ascultați la ce anume a conlucrat! În acel timp, iviriții s-au pus de acord împreună cu alții să-i apese cu dări noi pe asceți și chilioți⁴⁶. Dar părinții lavrioți nu s-au învoit la asta; de aceea au fost și închiși în turnul din Karyes. Cuprinși de zel, chilioții s-au adunat și, deschizând ușa turnului, i-au scos de sub pază. Atunci cei din partea potrivnică au scris împreună cu guvernatorul otoman în Constantinopol că Lavra și chilioții sunt rebeli față de împărăție și au călcat curtea statului [otoman] și alte calomnii. S-au dus și monahii chilioți împreună cu lavrioții în Capitală să se judece, și pe toți Bostangi-aga, guvernatorul de atunci al Muntelui, i-a închis și plănuia să-i pună în furci ca pe niște rebeli împotriva înscrisurilor cu peceți ale mănăstirilor. Atunci laudatul Teodorit, cutreierând sfintele chinovii, a scris într-un glas Bisericii că acuzațiile împotriva chilioților sunt calomnii izvorâte din patimă și, prin intermediul patriarhului, monahii au scăpat de moarte. Dar după ce lucrarea lui Teodorit a fost făcută cunoscută, a fost prigonit de potrivnicii iviriți, a căror căpetenie era exarhul Nichifor⁴⁷, care și-a primit pedeapsa răutății fiind mai apoi surghiunit desăvârșit din Munte pe viață. De aceea Teodorit a fost constrâns să se ducă la Constantinopol să se apere. Mai apoi, însă, lavrioții, punându-se în acord cu iviriții, au ajuns la un consens și au aruncat asupra asceților și chilioților dările pe care le plătesc până acum.

Atunci, inconștienții aceia, și mai ales câți nutreau împătımire împotriva lui Teodorit din pricina pomenerilor [celor adormiți] și cacodoxiei lor, găsind un prilej

⁴³ Ignatie, episcop al Casandrei, 1791–1823, și-a donat toată averea reconstruirii bisericii mari a Esfigmenului.

⁴⁴ Veniamin Costache, 1768–1848, mitropolit din 1803.

⁴⁵ Florești, jud. Vaslui, pe atunci ținutul Tutovei. Cf. Louis Petit și W. Regel, *Actes de l'Athos. III. Actes d'Esphigmenou* [anexă la *Vizantiiski Vremmenik* t. XII], Sankt Petersburg, 1906,

⁴⁶ „Controversa chilioților”, desfășurată în trei faze din 1762 până în 1907; cf. Christophoros Ktenas [1864–1940], *Hapanta ta en Hagio Orei hiera kathidrymata kai pros to doulo ethnos hyperēsiai autōn*, Atena, 1935, pp. 267–305.

⁴⁷ Nichifor, 1770–1844, monah ivirit, membru al Eteriei, lider împreună cu egumenul Eftimie de la Esfigmenu al monahilor athoniți în revoluția din aprilie–octombrie 1821, refugiat în Grecia eliberată.

potrivit, au pus un alt egumen la Esfigmenu⁴⁸, poruncindu-i să-i alunge pe câți au fost tunși de Teodorit și săracii umblau de jur împrejur prigonii. Ajunși din pricina împătimirii tăgăduitori ai buneii-cinstiri, nenorociții monahi au ținut sfat să trimită și Tâlcuirea la Apocalipsă vizirului pentru că scrie în ea că Moameth e antihrist⁴⁹, ca să-l

⁴⁸ Egumenii Esfigmenului de după reorganizarea sa chinovială au fost Meletie 1796-1797, Eftimie din Cezareea 1797-1800, Eftimie din Kydonies 1800-1804, Teodorit 1804-1806, urmat iarăși de Eftimie din Kydonies 1806-1821, care a participat la revoluția din 1821.

⁴⁹ Adaosul inserat de Teodorit în nota de la p. 141 din *Pēdalion* (Leipzig, 1800) identifică explicit pe papă și pe Mahomet drept cele două „fiare” din *Apocalipsă* 13, 1 și 11. Fără să marcheze, ca în alte „adaosuri”, că vorbește „altcineva”, Teodorit continua nota lui Nicodim (*Pēdalion*, 1800, p. 144) astfel:

„Numele pe care și l-au luat episcopii Romei după apostazie și separarea de Biserica Ortodoxă, când a căutat să-și înalțe autoritatea sa pământească „peste norii” cuvântători și peste „munții” tainei „de la miazănoapte” ai profetului [*Isaia* 14, 13–14], și s-au numit „vicari ai Fiului lui Dumnezeu”, acest nume cuprinde tot atâtea litere latine care semnifică numere, care, adunate, fac suma numelui celui chemat în Apocalipsă Antihrist. Cum apare din însumarea valorii numerice a literelor din VICARIUS FILII DEI, unde V este 5, I este 1, C este 100, L este 50, D este 500, rezultatul însumat fiind 666.

V	I	C	[A	R]	I	V	[S	F]	I
L	I	I	D	[E]	I				
5	1	100			1	5			1
50	1	1	500		1	= 666			

Această tâlcuire am învățat-o în Leipzig de la preaeruditul domn Schmidt. El a citit numele care adună numărul de mai sus în grai elin: LATEINOS* cu diftongul ei și BENEDIKTOS**, cum a apărut Benedict VIII într-un cal negru, cum scrie în Istoria Bisericii Meletie al Atenei. Și atunci mi-a spus și acest nume, plecând de la care vor Antihrist pe pontif. În chip asemănător și cealaltă fiară asemănătoare, despre care [Ioan] Teologhisorul scrie în Apocalipsă că însumează un număr similar: MOAMETIS*** în grecește, OTMANES**** și OL OSMANES*****, care arată neamul osmanilor. Aceste nume și neamuri, care însumează numărul de mai sus, au apărut în chip recunoscut stricătorii Bisericii lui Hristos mai distrugători și ruinatori decât toți persecutorii și dușmanii ei. Cine va cerceta dumnezeieștile Scripturi și compara profețiile cu realitățile va afla în chip incontestabil că acel mult trâmbițat Antihrist erau și sunt aceștia, și nu altul”

* L	A	T	E	I	N	O	S		
30	1	300	5	10	50	70	200	= 666	
**	B	E	N	E	D	I	K	T	O
2	5	50	5	4	10	20	300	70	200 = 666
***	M	O	A	M	E	T	I	S	
40	7	1	40	5	300	10	200	= 666	
****	O	T	M	A	N	E	S		
70	300	40	1	50	5	200	= 666		
*****	O	L	O	S	M	A	N	E	S

omoare. Uneltire despre care frații de la Esfigmenu i-au scris lui Teodorit ca să se păzească de ea. De aceea a fost constrâns să fugă în Valahia, renunțând la egumenia Esfigmenului.

Atunci, luând un prilej bun și oportun, cei care pledau pentru cacodoxia nou sădită a lui Neofit [Kavsokalivitul] au validat hotărârea și au pus în practică cele plănuite de ei. Pentru că Hristofor⁵⁰, monah care locuia în schitul [Prodromu al] Ivironului, și Ierotei ieromonahul⁵¹ i-au stârnit la asta pe iviriți. Venind și Procopie patriarhul⁵², surghiunit în Munte, mai întâi a luat zel pentru gândul ortodox și, adunând cărțile editate „Despre Împărtășirea continuă”⁵³ ale lui Nicodim, a hotărât să fie arse în public la Karyes. Dar luând-o înainte aceia cu daruri multe lucrul a rămas nefăptuit și iubirea de arginți a biruit buna înflăcărare. De aceea au fost apărați nemaigăsindu-se un erudit zelos care să stârmească acel prim zel, pentru că Chiril murise⁵⁴, Teodorit plecase și promotorii lucrurilor de nepomenit prevalaseră. După ani însă, venind în Munte și patriarhul Grigorie⁵⁵, pe de o parte, i-a apărat, iar, pe de alta, s-a apărat, și nu s-a făcut nicio îndreptare, ci rătăcirea a progresat mai degrabă spre mai rău. Totuși nicio mănăstire n-a putut trece pe față la Împărtășirea continuă până în anii revoluției⁵⁶. Ci era în vigoare obiceiul Muntelui, cum scrie Agapie⁵⁷ în cartea „Mântuirea păcătoșilor”⁵⁸, unde scrie că monahii Muntelui se împărtășesc la 40 de zile — stârnindu-i pe mireni care se

70 30 70 200 40 1 50 5 200 = 666.

⁵⁰ Hristofor Prodromitul, 1730–1813, dascăl athonit colivar, condamnat în 1776, apoi reabilitat, realizator al unei colecții de canoane (*Kanonikon*, Constantinopol, 1800) și al unui dicționar cu numele sfinților (*Onomastikon*, Veneția, 1808).

⁵¹ Ierotei, 1762–1814, duhovnic comun al Athosului până în 1808, când a părăsit Athosul întemeicind mănăstirea Profitu Ilia din Ydra.

⁵² Procopie, patriarh iunie 1785–aprilie 1789, exilat la Marea Lavră până în 1797 † 1812

⁵³ *Carte foarte folositoare de suflet despre Împărtășirea continuă cu preacuratele lui Hristos Taine*, Veneția, 1783, trad. rom. în *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse — mărturiile Tradiției*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr, 2006, pp. 179-273.

⁵⁴ Chiril V, patriarh în două rânduri, 1748-1751, 1752-1757, adversar al colivarilor, retras la schitul athonit Aghia Anna, unde a murit în 27 iulie 1775.

⁵⁵ Grigorie V, patriarh în trei rânduri 1797-1798, 1806-1808 și 1819-1821, spânzurat de otomani în ziua de Paști ca represalii pentru revolta antiotomană a grecilor. S-a aflat la Athos în intervalul 1808-1809. În august 1807 și august 1819 a promulgat două scrisori patriarhale și sinodale anti-colivare, cf. sfântul Atanasie din Paros și sfântul Nicodim Aghioritul, *Apologii și Mărturisiri de credință. Tradiția ortodoxă și sensurile ei în controversa „colivelor”*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, 2022, pp. 255-262.

⁵⁶ 1821–1829.

⁵⁷ Agapios Landos, 1580–1657, originar din Creta, monah athonit popular și scriitor duhovnicesc.

⁵⁸ *Hamartolōn sōtēria*, Veneția, 1641, și nenumărate reeditări.

împărtășesc de trei ori pe an — și când urmează să se cuminece postesc cele cinci zile ale săptămânii mâncând uscat și în ajun iau agheasmă mare și păzesc Vinerea postind desăvârșit și se cuminecă Sâmbăta. Așa scrie Agapie în „Mântuirea păcătoșilor”. Și această rânduială e păzită în Munte. Teodorit însă când s-a aflat egumen la Esfigmenu a hotărât ca Împărtășirea să se facă în chinovie în comun la douăzeci de zile și în ajun să se facă Maslu. Ceea ce după plecarea lui s-a neglijat.

În mănăstirea Russikon se afla dascălul Venedict⁵⁹, care ura celelalte gânduri ale celor numiți de cei din popor „colivari” și le întorcea spatele, cum am fost informați de multe ori de el însuși, dar Împărtășirea continuă o via și dorea. Cât însă a trăit răposatul Sava⁶⁰, egumenul mănăstirii, n-a putut să o pună în practică pe față, pentru că Sava păzea vechea predanie pe care o luase și învățase de la gheronii lui, iar Venedict a lucrat asta în ascuns cât timp a trăit gheronul său, Sava. Murind însă Sava, conducerea mănăstirii a rămas în mâinile lui Venedict. De aceea a decretat Împărtășirea de două ori și de trei ori pe săptămână, având colaborator în asta și pe Procopie⁶¹. Și această practică a fost propagată de ei în multe părți ale Muntelui. Și mai ales mănăstirea Dionysiu, care apăra scrierile lui Nicodim, pentru că la început Nicodim fusese secretar la Dionysiu, când venise în Munte, pe când era încă frate al mănăstirii încă în idioritmie.

Iar după revoluție, fiind Biserica în tulburare din pricina anomaliei vremii, lupii, moștenitorii cărților lui Nicodim⁶², au găsit un prilej potrivit în vânturile tulburi și ducându-se mai întâi la Veneția au dat la tipar cartea numită credința și „Mărturisirea” lui Nicodim⁶³, plină de ură, răzbunare și toată calomnia împotriva lui Teodorit și

⁵⁹ Venedict, † 1840, profesor și director al Școlii grecești din Kydonies, monah la Russikon, a părăsit Athosul în 1821 activând ca profesor în Grecia, întors la sfârșitul vieții în Sfântul Munte.

⁶⁰ Sava din Peloponez, primul egumen la Russikon după restabilirea vieții chinoviale, 1803–† 1821.

⁶¹ Procopie Dendrinis, 1773–1848, învățat monah și dascăl, a părăsit Athosul în 1821 activând ca profesor și predicator până în 1842, când s-a întors în Sfântul Munte.

⁶² Ieromonahii Ștefan și Neofit, zugravii, ucenicii gheronului Partenie Skurtos, legatarii testamentari ai lui Nicodim, mutat la Domnul în iulie 1809, au reușit treptat să obțină sponsorizările și aprobările pentru tipărirea postumă a „Mărturisirii de credință” (1819), precum și a traducerilor și prelucrărilor nicodimiene din literatura bizantină exegetică — comentarii la Pavel (1819) și Psalmi (1821), cele la Epistolele „catholice” fiind publicate în 1806 — și liturgică — comentarii la odele biblice (1819), la canoanele inmografice ale marilor sărbători (1836) și antifoanele utreniei (1844).

⁶³ *Mărturisire de credință sau foarte dreaptă Apărare/Apologie a lăudatului dascăl Nicodim Aghioritul împotriva celor care din lipsă de învățătură și din rea voință au îndrăznit să răstălmăcească și calomnieze unele predanii ale sfintei Biserici și alte câteva gânduri sănătoase și ortodoxe cu privire la credință*, Veneția, 1819. Trad. român. diac Ioan I. Ică jr, în *Apologii și Mărturisiri de credință...*, 2022, pp. 385-459.

Visarion⁶⁴, de răsturnare a scrierii lăudatului patriarh Calinic⁶⁵ și a actului cu sigiliu al sinodului⁶⁶ ținut pe timpul lui Sofronie⁶⁷ și altele câte a vrut și pe care le va judeca Dumnezeu. Și acest manual era difuzat peste tot ca să croiască drum rătăcirii. După care, întorcându-se în Munte aceștia doi, Ștefan și Neofit Skourtos, primii apărători ai unei asemenea gândiri, și Muntele pierzându-i pe zeloșii bunei-cinstiri și unii fiind dedicați învățăturii unor cuvinte goale, aceștia doi, Ștefan și Neofit, deveniți negustori obsedați de bani — căci au ajuns putred de bogați din editarea cărților lui Nicodim, câștigând câți bani au vrut și săturându-se de ei —, însuflețiți de zelul de a da la lumina tiparului toate gândirile lor, au străbătut marea ca pe uscat ducându-se la Veneția și au tipărit așa-numitul „Eortodromion”⁶⁸, în care scrie că e contrară legii și rea Biserica pentru că a respins continuitatea Împărtășirii, îngenuncherea și celelalte obiceiuri pe care și le revendică aceștia. După care, nemulțumindu-se cu asta, adunând de peste tot bani pe motivul unei a doua ediții a „Pidalionului”, din care au eliminat toate scoliile critice ale fericitului Teodorit, proclamându-l „corupător al «Pidalionului»”, au adăugat și acea scrisoare plăsmuită a lui Neofit care se afla surghiunit⁶⁹ și care primea încontinuu daruri de la ei, [scrisoare] pe care le-a dat-o⁷⁰ și care-l numea pe Teodorit atotîndrăzneț și împlinind și altele câte au vrut pentru săturarea cacodoxiei lor, astfel adevărul s-a întunecat și minciuna s-a difuzat.

Pe de altă parte, Atanasie din Paros⁷¹, editând cartea numită „Antipapa”, a scris în ea disculparea lui⁷² ipocrită răspunzând că a fost acuzat din pricina pomenirilor prin părțile făcute la Liturghie, pe care le primește, dar pe cele făcute cu parastas afară de

⁶⁴ Visarion din Rapsani, † 1804, principalul adversar al colivarilor în prima fază a controverselor.

⁶⁵ Calinic din Zagora, 1713–1792, adversar al lui Chiril V, patriarh sub numele Calinic III în câteva luni agitate, ian.– iul. 1757, de controversa botezului latinilor. Autor al unui text anticolivar intitulat „Răspuns despre pomenirile săvârșite în zi de duminică”.

⁶⁶ Decretul sinodului patriarhal de caterisire al colivarilor din iunie 1776, traducere în *Apologii și Mărturisiri de credință...*, 2022, pp. 240-245.

⁶⁷ Sofronie II, patriarh ecumenic între 1774–1780, după ce între 1770–1774 fusese patriarhul Sofronie V al Ierusalimului.

⁶⁸ Explicări ale canoanelor inginografice ale marilor praznice, Veneția, 1836.

⁶⁹ Neofit VII, mai 1789– mart. 1794, și, a doua oară, dec. 1798–iun. 1801. Depus și exilat la Athos, Neofit a trăit până după 1810 la mănăstirea athonită Karakalu.

⁷⁰ Scrisoarea critică de demascare a adaosurilor anticolivare ale lui Teodorit în textul Pidalionului din 1800, semnată de Neofit (august 1802), tipărită inițial pe o foaie volantă. A fost apoi publicată în toate edițiile grecești ale Pidalionului începând cu ed. II, Atena, 1841, p. VI: „Copie exactă a originalului scrisorii patriarhului Constantinopolului Neofit VII”.

⁷¹ Născut în 1722 în Paros, mutat la Domnul în Chios în 1813.

⁷² *Antipapa sau luptele supraminunate, bătăliile eroice și izbânzile cu adevărat suprafirești ale celui între sfinți părintelui nostru Marcu, arhiepiscopul Efesului*, 1785. Trad. în *Apologii și Mărturisiri de credință...*, 2022, pp. 246–247.

Duminici și sărbători arată că nu vrea să se facă. Și așa este disculpat de oameni care nu știau gândurile dinăuntru lui. Dumnezeu știe însă cele ascunse ale inimii lui. Nenorocitul rămâne în legătura înfricoșătoarei epitemii sinodale ca unul care nu s-a pocăit, ci a rămas până la moartea lui cu aceeași gândire și i-a deformat pe mulți alții prin cuvintele și scrierile lui.

Prin astfel de cărți, Nicodim e proclamat de cei care nu știu această diferență între gândirea dreaptă și străină drept zelos la culme al bunei-cinstiri, iar laudatul Teodorit cel atât de combătut și prigonit pentru ei e târât ca un cacodox. Nu e însă nimic uimitor, pentru că până la al treizecilea an după cuvioasa sa adormire și dumnezeiescul Hrisostom⁷³ a fost socotit origenist și cacodox. Și nici sfințitul Chiril al Alexandriei⁷⁴ nu l-a pomenit în diptice ca ortodox până când n-a primit deplină certitudine de sus printr-o descoperire înaltă. Dar, fraților, și dacă oamenii îi socotesc sfinți pe Nicodim sau pe Teodorit, Dumnezeu, Care știe faptele fiecăruia și le pune în talgerele balanței dreptății, îi judecă fără greșală și i-a rânduit în ținutul celor vii sau i-a condamnat judecându-i. Pe lângă asta, poate hotărârea oamenilor să schimbe verdictul drept al lui Dumnezeu? Nu! De aceea, să fie Dumnezeu adevărat potrivit dumnezeiescului apostol: „Orice om este mincinos [Rm 3, 4], dar sfatul și judecata lui Dumnezeu rămân nestrămutate [Evr 6, 17]”. Știm toți că orice erezie îi are pe ereziarhii lor drept sfinți și profeti, dar ei sunt urâți de Dumnezeu. Omul duhovnicesc poate judeca astfel de lucruri, iar el nu este judecat de nimeni dintre cei trupești [cf. 1 Co 2, 15].

Aflându-se deci Teodorit în Moldovlahia, a rămas la mitropolie pe lângă preasfântul mitropolit kyr Veniamin⁷⁵, numit deja, învățând în biserici și predicând cuvântul lui Dumnezeu. Ajungând apoi la bătrânețe, a dorit laudatul să se întoarcă în Sfântul Munte, ca să nu moară în lume. De aceea, trimițând dinainte la mănăstirea Esfigmenu diferite sfinte vase, nădăjduia să moară liniștind-se în ea, unde luase și marea schimă îngerească. Dar lucrurile n-au ieșit cum nădăjduia, pentru că Eftimie dintre iviriți, care-l urmărea la toiaagul egumeniei, l-a primit mai întâi cu nădejdea unui câștig în bani și el a zidit o chilie pe cheltuiala lui în afara mănăstirii, după care, dând jos masca ipocriziei (căci îl aveau bunii frați cu gândirea potrivnică păzind în inimă ura neîmpăcată față de el, ca să nu-l lase să rămână în hotarele mănăstirii), de aceea alungându-l cu insultă și multă pagubă, s-a refugiat în hotarele Lavrei, unde din îndemnul și imboldul său fusese curățit locul sfințirii sfântului Atanasie și a apărut piatra pe care o lovise sfântul cu toiaagul din porunca Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și s-a zidit cu grijă lăcașul cum se vede astăzi. Apoi, cumpărând chilia filotheită aghiu Konstantinu și liniștindu-se puțin, scriind diferite trude și slujbe de sfinți, cum e slujba și cuvântul de laudă și povestirea celor douăzeci de sfinți [Doctori] Fără de arginți păstrată în Nea Skiti, tocmera slujbei

⁷³ Ioan Hrisostom, 349–407, arhiepiscop 397–404.

⁷⁴ Chiril al Alexandriei, 376–444, arhiepiscop din 411.

⁷⁵ Veniamin Costache, mitropolit al Moldovei între 1803–1842.

sfântului întâi-martir Ștefan, păstrată în mănăstirea Konstamonitu⁷⁶, cu tropare, litie și alt canon, o slujbă a sfintei împărătese Pulheria și a lui Atanasie, patriarhul Constantinopolului⁷⁷, păstrată la mănăstirea Esfigmenu, și alte diferite trude cerute de părinții din Munte și de creștinii din afară, a ajuns și vremea tragicei Revoluții, în care cei puternici și bogați au fugit din Munte. Dar laudatul Teodorit, înțelegând cuvântul profetului care spune: „Unde voi merge de la duhul Tău și de la fața Ta unde voi fugi?” [Ps 138, 7], a rămas în curțile Domnului până la ultima lui suflare, suferind de pe urma bolilor bătrâneții și istovit în timpul invaziei Muntelui⁷⁸, când barbarii aflați în Munte i-au tiranizat și oprimat pe părinții care rămăseseră în el, a adormit în Domnul și a plecat⁷⁹ în sălașurile cerești, fiind îngropat la conacul Russikon-ului din Karyes. Și stând acolo în tribunalul de nemisat al înfricoșătorului Judecător, a luat și el, și cei plecați împreună cu el, cuvenita hotărâre și plată a faptelor lor, și dacă au făptuit bine, și dacă au făptuit rău, fie spre susținerea bunei-cinstiri și ajutorul plinătății cu numele lui Hristos, fie spre răsturnarea obiceiurilor și dogmelor predate de părinți spre tulburarea și ruina Bisericii războite acum. Așa cum a spus și laudatul Elia, patriarhul Ierusalimului⁸⁰, sfântului Sava [cel Sfințit]⁸¹, când a văzut prin vedenie moartea împăratului Anastasie⁸² și, plângând, a spus că noaptea trecută a murit împăratul Anastasie (fiindcă îl exilase din patriarhia Ierusalimului pentru că nu consimțise la reaua lui cinstire de Dumnezeu răpitoare) și după zece zile a zis: „Mă duc și eu să ne înfățișăm împreună la înfricoșătorul tribunal al Domnului”.

Aceasta e viața fericitului Teodorit care a luptat pentru gândirea ortodoxă predată de părinți a Bisericii Ortodoxe sobornicești și cuvintele grăite de el în chip ortodox vor sta la judecată înaintea celor care-l condamnă pe nedrept și cu rea bucurie din pricina lipsei de minte, precum a zis Domnul iudeilor: „Eu de la Mine Însumi nu judec pe nimeni [In 8, 15], cuvântul pe care l-am grăit, acela îl va judeca în ziua de pe urmă [In 18, 48]”, de care să vă izbăvească Domnul prin adevărul Său pentru soliile bine-primate ale Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarea, ale lui Grigorie Palama și ale tuturor părinților care s-au luptat pentru buna-cinstire [dreapta credință]. Amin.

⁷⁶ Hramul mănăstirii Konstamonitu.

⁷⁷ Împărăteasa Pulheria † 453 e considerată ctitora mănăstirii Esfigmenu, unde a fost monah și sfântul patriarh Atanasie I † 1310, înainte de a deveni patriarh între 1289-1293 și 1303-1309

⁷⁸ Ocupația Athosului de trupele otomane din anii 1821–1830.

⁷⁹ Înainte de iunie 1825.

⁸⁰ Anastasie, împărat monofizit antichalcedonian, 494–518.

⁸¹ Sava cel Sfințit, 439-535, întemeietor în 483 în valea Kidronului al faimoasei Lavre care-i poartă numele, apărător al credinței chalcedoniene în Palestina.

⁸² Elia patriarh al Ierusalimului, 419–518.